

70 години Русенски университет „Ангел Кънчев“
70 Years “Angel Kanchev” University of Ruse

ВЛИЯНИЕ НА ФЕНОМЕНИТЕ „РАННО“ И „КЪСНО“ РОДИТЕЛСТВО ВЪРХУ ЦЕЛЕВИТЕ СЕМЕЙНИ ВЪЗПИТАТЕЛНИ ОРИЕНТАЦИИ (СЪВРЕМЕНО СЪСТОЯНИЕ НА ПРОБЛЕМА)

Десислава Стоянова

Русенски университет „Ангел Кънчев“

Резюме. Настоящата статия разглежда въпроса за отражението на изключително актуалните за нашата съвременност явления „ранно“ и „късно“ родителство върху целевите семейни възпитателни ориентации. Стремежът е за изместване на фокуса от възприемането им като чисто социологически и демографски тенденции към интерпретирането на ефектите от влиянието им в контекста на семейната педагогика. Очертани са основните дефинитивни маркери на двата типа родителство; характеризирани са социалните и психологическите фактори, които ги детерминират; анализирани са конкретните аспекти от тяхното действие върху спецификата на прилаганите семейни възпитателни стратегии.

Keywords: „early“ and „late“ parenthood, psychological and social determinants, family-pedagogical parameters

Дефинитивни параметри. Съществуването на явленията „ранно“ и „късно“ родителство само по себе си не представлява ексклузивна новост като тип репродуктивно поведение нито в глобален, нито в национален аспект. Обезпокоителното е, че понастоящем тези демографски феномени се развиват лавинообразно, разрастват се паралелно и се превръщат в устойчиви и доминантни тенденции, които все повече определят състоянието на социологическата и демографската картина у нас.

Особен интензитет в последните години се наблюдава в ръста на малолетните и непълнолетните родители.

Необходимо е да се разграничи детската раждаемост до 14 години на майката (деца под малолетие) от малолетната раждаемост (15 – 16 години) и от юношеската раждаемост (17 – 19) години. Понастоящем статистиката ги обединява с добилото напоследък широка популярност определение „деца раждат деца“, което всъщност омекотява действителните мащаби на ранното родителство именно във възрастта до 14 години. Според данни на европейската статистическа служба Евростат най-младите майки в Европейския съюз са в

България и Румъния, като около 15% от общия брой раждания в двете страни са деца на майки в тийнейджърска възраст.

Реалната ситуация по отношение обхвата на явлениято „ранни детски раждания“ показва задълбочаване на негативните тенденции в тази насока. Държавната агенция за закрила на детето отчита, че при около 5 % от общия брой непълнолетни родилки се касае вече за второ по ред раждане.¹⁾

Характерно при представянето и интерпретацията на проблема в публичното пространство е, че традиционно той се дефинира като „ранно майчинство“, което има своите естествени фактологически основания предвид обстоятелството, че в огромен брой от случаите става дума за извънбрачни раждания с голям процент неизвестни бащи.

В този смисъл наименованието „ранно родителство“ и разглеждането му от гледна точка на обвързаността му с конкретни по вид целеви семейни възпитателни ориентации се прилага с известна доза условност, тъй като в случая трудно може да става дума за семейни формирания и прилагане на осъзнати целеви родителски възпитателни стратегии. Напротив – визира се контингент от млади личности, намиращи се в състояние на социална и психологическа незрелост, неосъзнаващи цялата значимост на произтичащите от родителството отговорности, неспособни за самостоятелно справяне с настъпилите вследствие от него жизнени промени.

Посочените типични обстоятелства, съпътстващи този тип родителство, са индикатор за появата на сериозни негативни последици за личностното и социалното развитие на децата, отглеждани и възпитавани в подобна специфична социална ситуация.

Ето защо, предвид актуалността и масовизацията на проблема, се налага той да бъде дискутиран и извън границите на чистата демографска статистика, социалната и правната политика, с изместване на ракурса от социално-нормативните ефекти към последиците от действието на този феномен върху цялостното формиране на детската личност, родителските грижи за която (включително и възпитателните такива) обикновено са делегирани на прародителите, родственици или на социално ангажирани фактори.

Сравнително доскоро майките, попадащи в групата „подрастващи“, не бяха диференцирани в отделна категория и не се възприемаха в качеството на обект на специално внимание и въздействие с цел оказване на социална подкрепа от страна на държавните органи и обществото. Превръщането на тази проблематика в особено значима и актуална в последно време не е просто случайност от преходно естество. Тя е обусловена от безпрецедентния размах на социалната и технологичната еволюция на съвременния свят, особено що се отнася до индивидуалната и обществената ценностна ориентация, в която напоследък придобиват все по-приоритетни роли ценности като „социален успех“, ниво и качество на образование, наличие на активна жизнена пози-

ция. Всички изброени ценностни ориентации, по силата на редица обстоятелства, при подрастващите родители е трудно да бъдат формирани.

На противоположния полюс по отношение изброените белези на съвременната ценностножителска ориентация се намира другата фиксирана група (тази на родителите в зряла възраст), където тези нагласи са с обща насока към абсолютизиране и преекспониране.

От позициите на медицината, за „късно“ родителство се счита появата на първо дете при родители над 35 – 40 години. В случая, интерес за нас представляват не толкова чисто възрастовите измерения на явлениято (те по-скоро биха били предмет на научен интерес от страна на физиологията, медицината, социологията), колкото генезисът на самия процес от гледна точка на семейната педагогика. Насочеността на проблематиката е към дефиниране причините, пораждащи избора, свързан със съзнателното отлагане създаването на семейство и отглеждането на дете/деца и въздействието на подобен тип личностно-ценностни нагласи на родителите върху концепцията за семейните възпитателни цели.

При този феномен по-осезателно биха се забелязали аспекти на влияние по отношение характера и типологията на реализираните типове целеви семейни възпитателни ориентации, тъй като тук (за разлика от феномена „ранно“ родителство) в голямата си част е запазен факторът на семейната институция. Спецификата при този вариант на родителство и евентуалните му влияния върху възпитателните ориентации и стиловата определеност на детско-родителските отношения се определят от причините, които обуславят неговата поява и експанзия.

Изборът на съвременния млад човек за отлагане създаването на потомство е продиктуван от различни подбуди, чийто характер най-общо може да бъде представен в следните аспекти:

- стремеж към съхранение за възможно най-дълъг период на собствената свобода и неангажираност с допълнителни отговорности;
- изместване на центъра, свързан със самореализацията, от семейството към професионалното и кариерното развитие;
- желание за разумен избор на подходящ партньор; съпътстваща повишена вискателност и високи критерии при неговото осъществяване;
- изчакване с цел достигане на необходимата според индивидуалните представи материална стабилност, необходима за обезпечаване икономическите потребности на семейството;
- на личностно ниво осъществяването на подобен избор се определя от: нагласите, свързани със собственото възпроизводство; отношението към трудностите и степента на готовност за тяхното преодоляване; характер на възприемането на жизнените обстоятелства; насочеността на личността спрямо поемането на отговорност.

Като цяло, същността на този феномен трябва да се търси не в наличието или отсъствието на потребност за създаване на дете, а в силата на конкуриращите я потребности.

Нарастващият интензитет в разпространението на двете разглеждани явления и съответно увеличаващият се брой на децата, чието личностно и социално развитие се предопределя от тяхното действие и влияние, налагат необходимостта от по-задълбочено анализиране условията, формиращи техния изначален произход и характера на факторите (външни и вътрешни), които ги активизират и подсилват. Подобен изследователски ракурс насочва към осмисляне социално-психологическите измерения на проблема и извежда на преден план въпроса:

„Ранното“ и „късното“ родителство – психологическа детерминираност или социален конструкт?

В съвременното общество традиционният модел на семейството и детството търпят сериозни изменения, аналогични с промените в социалните отношения. Ситуацията може да бъде окачествена като търсене и създаване на нови модели, базирани на степента на осъзнаване на отговорното родителство като ценност.

От една страна, това създава предпоставки за трансформация на стереотипите, за по-диференцирано и толерантно отношение към „нестандартните“ форми на майчинство, към които се причисляват и двете фиксирани явления.

От друга страна, съществува връзка между обществените потребности и степента на майчинската отговорност за раждането на детето. В човешката история отношението към майчинството се е изменяло в зависимост от представата за него в конкретната култура. Тази социална роля се приема и оценява като успешна или девиантна в зависимост от това дали в обществен план се цени, или обезценява майчинството.

Нежеланието за създаване на дете, неговото отлагане или negliжирането на майчинските отговорности са съществували винаги в един или друг вариант, но във всички случаи са били приемани като изключение и са се съпровождали от чувство за вина. Единствено в наши дни тези типове социално поведение започват да придобиват статут на норма.

Глобалните социокултурни и ценностни модели, отразяващи се в либерализацията на възгледите на постмодерния човек по отношение времеви диапазон и формите на репродуктивното поведение, както и редица външни за личността средови фактори като: традициите за мултиплициране на точно определен семеен модел, икономическата независимост или депривация и др., изместват центъра от психологическите към социокултурните детерминанти, провокиращи проявяванията на „ранното“ и „късното“ родителство.

В този контекст, източници за съществуването и прогресивното разрастване на ранното майчинство/родителство се явяват компоненти с външносредово естество като:

- унаследени социокултурни и репродукционни образци с аналогичен характер;

- ниско равнище на образованието сред отделни социални групи (в това число ниска контрацептивна и сексуална осведоменост);

- маргинализацията на определени социални слоеве.

При детайлното анализиране състоянието на този феномен като елемент и съставна част на съвременната действителност се забелязва наличието на редица социални противоречия, а именно:

- хуманистическо противоречие – корени се в конфликта, формиращ се в обществото, между призивите за толерантност към непълнолетните майки, попаднали в трудна житейска ситуация, и агресивния социален контрол, нормативните и морално-етични санкции, които биват налагани от страна на социума;

- правно противоречие – семействата на непълнолетните майки рядко са пълни, бащата много често е неизвестен, непълнолетен или не признава детето, но дори и при наличие на оптимален вариант на ситуацията за бащата съществува потенциална възможност да бъде подведен под съдебна отговорност, тъй като се касае за отношения с непълнолетна майка;

- ценностно противоречие – от една страна, обществото и държавата считат, че случаите на ранни детска раждания трябва да бъдат сведени до минимум, а от друга – цялата социално-икономическа система в момента е настроена всячески към подпомагане на подрастващите, намиращи се в подобна социална ситуация.

В диаметрално противоположна позиция, от гледна точка на социокултурната детерминираност, се намира другият феномен – „късното“ възпроизводство.

Сред социализираните слоеве – средните класи, се наблюдава отказ от брак, след това отказ от семейство, отлагане на раждането (все по-често само едно), а и отказ по принцип от създаване и отглеждане на свои деца.

Снижаването ценността на родителството се свързва, на първо място, с хиперсоциализацията на съвременните млади хора – връстниците, семейството и училището приоритетно ориентират подрастващия към постигането на обществена самореализация, и то на всяка цена. Много от младежите приемат раждането на дете като „рисково начинание“, тъй като детето се нуждае от внимание, грижи и преди всичко от отговорно отношение, а родителските задължения са възприемани като бreme, с което те не биха желали да се нагърбват.

Изохождайки от този факт, педагозите и психолозите с безпокойство отбелязват все по-осезаемото присъствие на едно тревожно явление – отлагане на родителството поради страха от моралните и икономическите ангажименти, които го съпровождат. Демотивацията в конкретния случай произтича от специ-

фиката на социалната действителност, която често поражда у младата личност чувство за несигурност и безперспективност, за неувереност в собствените сили и умения за справяне с проблеми на различни житейски нива и съмнение в способността за гарантиране добър житейски стандарт на децата си.

Парадоксалното е, че тази тенденция е следствие от съхранената традиционна ценност и чувство за отговорност към децата в семейството. Става дума за „обезкуражени“ бъдещи родители. Това е масово и застрашително явление. То парализира активността на значителна част от младия фертилен контингент (покачва се възрастта за първо раждане), както и на потенциалните им мъже партньори.

От друга страна, в резултат на модернизацията, социалните тенденции се изменят, изисквайки от личността гъвкавост в много сфери на живота, което води до поява на своеобразна конкуренция между професионалните и семейните аспекти на себerealизацията, до конфликт на социални роли. Съвременните родители над 30 години са изключително загрижени за своята роля като възпитатели. Често те са високо образовани и непрекъснато информиращи се. Тук отново се очертава социокултурен парадокс: четейки нови и нови трудове за родителството, у тях се загнезждат подозренията, че не се представят перфектно, което, на свой ред, продуцира високи нива на тревожност и чувство за вина. Голямото противоречие се крие в обстоятелството, че информираността, вместо да повиши, всъщност понижава родителския капацитет във възпитателен и емоционално-психологически аспект. Това е така, тъй като съвременността разглежда родителската компетентност по-скоро като резултат, който трябва успешно да бъде достигнат, а не като постоянен процес на удовлетвореност от взаимодействието с детето, процес на личностно израстване и усвояване културата на родителството в нейното многообразие.

Не на последно място, като социокултурна детерминанта за отлагане на възпроизводството функционира стремежът за следване на своеобразен тип „мода“ в това отношение. Изборът на подобна жизнена позиция в световен мащаб е широко насърчаван и все по-осезаемо се стимулира неговото мултиплициране. Активни поддръжници на „късното“ родителство са голям брой успешни и популярни личности предимно от света на шоубизнеса, изпълняващи особената роля на „рекламни лица“ на този репродуктивен модел. Стратегията за неговото пропагандиране е концептуално обвързана с прокламиране на прагматичните позитиви, като: предполагаемо предварително постигане на социална и материална стабилност; кариерно развитие; реализация на личностния потенциал; притежаване на необходимите умения за самоанализ и ниво на себепознание, необходими за ефективно конкретизиране на жизнените цели; наличие на по-голям житейски опит, като условие за успешно справяне с предизвикателствата по отглеждането на детето.

Независимо от характера на факторите, които ги пораждат, ранното и късното родителство притежават конкретна специфика, отнасяща се до ефектите от тяхното въздействие върху целевата структура на възпитателните взаимоотношения в семейството.

Влияние на феномените „ранно“ и „късно“ родителство върху целевите семейни възпитателни ориентации

Системата от семейни възпитателни цели е интегративна характеристика на целия процес по формиране и социализиране на детската личност, реализиран в рамките на семейната единица. Тя се конструира на базата на родителската ценностна ориентация, мотивите и целите на родителството, нагласите, свързани с прилагането на определен стил на възпитателно поведение и представите на възпитаващите за желания облик на детето; детерминирана е от спецификата на неговите възрастови и индивидуални особености и се реализира чрез комплексните влияния и взаимодействия на семейството с другите фактори на социализацията.

Две от най-широко разпространените съвременни схващания за системата от семейни възпитателни цели се базират на концепцията на Анре Вери (Wery, 1974) и частните постановки от концепцията на Жан Келерхалс и Клеопатра Монтандон (Kellerhals & Montandon, 1991).

Водещата идея в концепцията на А. Вери за крайните възпитателни цели на семейството е генерирана около фундаменталната роля на следните две негови функции: първоначално възникващата в генетичен план насоченост на родителското поведение към осигуряване *оптимална адаптация на детето към социалния живот* и не по-малко важната *дейност по формиране и развитие на детската личност*.

По отношение *оптималната адаптация на детето към социалния живот* семейството се явява първата социална група, в която то придобива и организира своя обществен опит. В него се затвърждава и чувството му за принадлежност към определена общност. Семейното микрообщество транслира към детската личност базисните знания, ценности и поведенчески модели, необходими за интеграцията му в глобалното социално пространство. Социалната интеграция се съпътства и от процеси на индивидуална адаптация към нормите и изискванията на средата. В този аспект семейството е целево ориентирано към осигуряването на благоприятни условия, нужни на детето в началния етап на приспособяването му към средовите влияния и към подсилването на адаптационните му възможности за достигането на заложения във възпитателните цели краен ефект на социализацията.

При подрастващите родители предоставянето на оптималните условия, необходими за естественото базисно социално формиране на детето, е силно затруднено предвид факта, че самите те се намират в ситуация на дефицитарност откъм достигането на определена степен на социално развитие, която да

дава възможност за реализиране на такъв тип възпитателни въздействия. Отсъствието на опит за изпълнение на задълженията на „възрастен“, свързани с полагане на грижи за друг, и ситуацията на зависимост (социална, материална, емоционална), в която обикновено този тип родители се намират, поставят детето в риск от negliжиране (във всичките му аспекти) и поява на сериозно изоставане в сферата на социалното развитие.

Другият феномен – „късното“ родителство, от своя страна, също предполага известна вероятност от възникване на смущения в социалното развитие на децата като следствие от прилагане на неадекватни възпитателни стратегии. Тук, както и при подрастващите родители, проблемът се корени в липсата на родителски опит, но разликата е в „опасността“, произтичаща не от игнорирането на това обстоятелство (както е в първия случай), а напротив – от силата на компенсаторните действия, които биват реализирани с оглед неговото придобиване. Налице е непрекъснато самонаблюдение и самоанализ; засилена тревожност и критика на собствените постъпки; сравняване с предварително фиксирани и приети като желани за достигане социални образци. Типичното поведение при отсъствието на родителски опит при зрелите семейни двойки обикновено се свежда до осъществяването на възпитанието „по всички правила на науката“, с цялата строгост и идеализация, често затрудняваща живота на детето.

Акцентът в целевата възпитателна ориентация на семейството, касаеща *личностното формиране и развитие* на детето, е поставен върху приоритетното според А. Вери майчино присъствие. Неговата доминантна позиция във връзка с реализирането на тази цел е обоснована от спецификата на функционално-ролевите детерминанти на майчината фигура:

- удовлетворяване на елементарните нужди – майката е първоизточник за задоволяване базовите физиологически и психологически потребности на детето (особено в началните етапи на неговото развитие);

- защита на детето от агресивното въздействие на външната среда;

- устойчивост и подреденост на детското развитие;

- изграждане на детската индивидуалност – стимулиране на независимостта и предоставяне на възможност за придобиване на собствен опит (емоционален и рационален);

- постигане на равновесие между любов и власт – съчетание на безусловна обич и регулирани с възрастта на израстване властови влияния, за достигане до етапа на отпадането на външните мониторингови форми и установяването на автономния контрол и самоуправлението.

Спрямо горепосочените показатели за ефективност на възпитателните въздействия в личностноформиращ аспект обикновено младите майки демонстрират по-нискоефективно родителско поведение в сравнение с майките от противоположния възрастов контингент. Заниженият родителски капацитет, от

гледна точка на съвкупността от личностноформиращи компоненти, приписвани на майчината фигура, се обективира в наличието на ограничена емоционална отзивчивост и сензитивност към детето, малки по численост и качество вербални контакти, по-малко стимулиращо и повече авторитарно поведение, по-голяма небрежност в организацията на режимните моменти, хипопротекция (Prodromidis, 1993; Passino, 1994).

Липсата на пълноценна социална и емоционална комуникация сериозно възпрепятства отработването на социоафективни схеми, които намират универсално приложение през целия живот. Всичко това създава условия за непълноценно и несъответно за възрастта формиране на морални ориентири в поведението на децата и не позволява да се извършват важни качествени изменения в нивото на тяхната психична зрялост, което, от своя страна, рефлектира и върху състоянието на следващите нива от нравственото развитие.

Често срещан момент, характеризиращ спецификата на детско-родителските отношения в разглеждания случай, е детето да бъде възприемано като „продължение на значимия друг“, а не като самостоятелна ценност. Ако прибавим и влиянието на вътрешновъншносредови фактори – като съпътстващите стрес и фрустрация, нисък социален статус, бедност, конфликти и ниско образование на родителите, то шансовете за възникване на сериозни проблеми с детското развитие (включително когнитивни и психологически), значително се увеличават (Cowley, 2001).

При двойките в зряла възраст конструирането и осъществяването на възпитателните цели и стратегии, касаещи личностното развитие и формиране на детето, съществено са повлияни от особеностите на късното родителство като психологически феномен.

Нерядко, особено когато детето е единствено в семейството, могат да бъдат наблюдавани възпитателни прояви, ориентирани към поставянето на свръхизисквания. Такъв тип отношение с преекспониране на изискванията към детето се характеризира с термина хиперсоциализация. Изразява се в нагласите на родителите да виждат в неговите постижения престижност, начин за самоутвърждаване или реализация на своите неосъществени потенциални възможности. Родителските амбиции лишават детето от изграждане на собствена перспектива за развитие, обезценяват личността, унищожават вътрешните стимули и действат демотивиращо върху стремежа за самореализация и самоактуализация. В отношенията се установява патологична зависимост на детето от родителя поради невъзможността за реализиране на собствено поведение извън строгия контрол, тъй като според свърхамбициозните възпитатели то би могло да провали и опорочи осъществяването на поставените от тях цели. Резултатите от това възпитателно поведение се обективират в прояви на инфантилност, несамостоятелност, неудовлетвореност от страна на детето. Предполага се формирането на неадекватна „Аз-концепция“ и

появата на емоционален дискомфорт, породен от вътрешните противоречия между изискуемото и възможностите за реално постижимото, от пасивната съпротива срещу тежестта на вменените отговорности. Прекомерното и продължително натоварване с очаквания и родителски стремежи за реализация на високи постижения, отправени към детето, могат да го превърнат в нервна, неуравновесена личност с повишена възбудимост и завишени изисквания към самата себе си.

Във възпитателната практика на „късното“ родителство съществува и вариант, в който богатият опит на водещите субекти може да функционира неблагоприятно, придавайки авторитарен уклон на детско-родителските взаимоотношения. Поражда се поради склонността на възрастните на практика да затвърдяват у детето представата за възпитанието като натрапване на чужда воля, което провокира у него съответстващата защитна реакция на съпротива срещу оказваното влияние. Характерни за този тип възпитателни ориентации са проявите на оценъчно отношение; контрол над действията на детето; сравняване с другите; увеличени изисквания и очаквания към реализиране на определени действия, постижения; диференцирана външна оценка на неговите качества и свойства на характера; целенасочена стратегия на поведение на родителя, насочена към формирането на необходимите според родителската представа качества за достигане на целта. Сnižава се личностното начало, потискат се автономността и индивидуалността на детето. Използването на подобен подход предизвиква съпротива, отчуждение, конфронтация и значително затруднява възпитателния процес. Вследствие на това децата израстват силно неуверени, интровертни, стеснителни, враждебни, недоверчиви.

В същото време единственото и дълго чакано дете обикновено е обгърнато от хиперопека, а повишеното внимание и желанието то да бъде предпазено от всички възможни опасности може да насади у него наченките на възможни бъдещи психологически и поведенчески проблеми (егоизъм, липса на автономия, превес на хедонистичните нагласи, неприспособеност, неадекватност на самооценката).

Влиянието на специфичните същностноформиращи характеристики на феномените „ранно“ и „късно“ родителство върху насочеността на целевите възпитателни ориентации е значително по своя обхват и многопосочност и не се изчерпва с посочените дотук обзорни ефекти. Експанзията на двете диаметрално противоположни тенденции, както и недостатъчната, към настоящия момент, проученост на тяхното отражение в педагогически аспект, извеждат на преден план необходимостта от интензифициране на изследванията в тази насока с оглед превенцията и оказването на ефективна специализирана подкрепа на родителите, попадащи в обсега на визираните категории.

Заклучение. Без да абсолютизира ролята на „нормата“, анализирането на основните параметри на детско-родителските отношения при двете противоположни явления, с техните социално и личностноформиращи варианти и възпитателни аспекти на влияние, пренасочва вниманието от социалната стигматизация при тяхното възприемане и трактовката им като чисто демографски показатели, към търсенето на решения за оптимизиране на резултатите от тяхното действие, от гледна точка на семейната педагогика.

БЕЛЕЖКИ

<http://www.nsi.bg/node/2920>

ЛИТЕРАТУРА

- Волковой, С.В., Крюкова, В.И. (2009). *Раннее родительство: методика профилактики, организация работы с несовершеннолетними матерями*. Москва.
- Лидерс, А.Г., Спирева, Е.Н. (2003). Стиль семейного воспитания и личностные особенности родителя. *Семейная психология и семейная терапия*, 1.
- Cowley, C. (2001). Adolescent Girls' Attitudes Towards Pregnancy. *Journal of Family Practice*. Vol. 50. №7.
- Kellerhals, J., Montandon, C. (1991). *Les stratégies éducatives des familles*. P.
- Passino, A.W. et al. (1993). *Personal Adjustment During Pregnancy and Adolescent Parenting*. *Adolescence*. Vol.29. №109.
- Prodromidis, M. (1994). *Psychosocial Stressors among Depressed Adolescent mothers*. *Adolescence*. Vol.29. № 114.
- Wery, A. (1974). L'éducation familiale. In: *Traite des sciences pedagogiques*. V. 5, P., PUF.
- <http://www.nsi.bg/node/2920>.

REFERENCES

- Волковой, С.В; Крюкова, В.И. (2009). *Раннее родительство: методика профилактики, организация работы с несовершеннолетними матерями*. Москва.
- Лидерс, А.Г., Спирева, Е.Н. (2003). Стиль семейного воспитания и личностные особенности родителя. *Семейная психология и семейная терапия*, 1.
- Cowley, C. (2001). Adolescent Girls' Attitudes Towards Pregnancy. *Journal of Family Practice*. Vol. 50. №7.

- Kellerhals, J., Montandon, C. (1991). *Les stratégies éducatives des familles*. P.
Passino, A.W. et al. (1993). *Personal Adjustment During Pregnancy and Adolescent Parenting*. *Adolescence*. Vol.29. №109.
Prodromidis, M. (1994). *Psychosocial Stressors among Depressed Adolescent mothers*. *Adolescence*. Vol.29. № 114.
Wery, A. (1974). L'éducation familiale. In: *Traite des sciences pedagogiques*. V. 5, P., PUF.
<http://www.nsi.bg/node/2920>.

INFLUENCE OF PHENOMENA „EARLY“ AND „LATE“ PARENTING ON THE TARGET OF FAMILY EDUCATIONAL ORIENTATIONS (CURRENT STATE OF THE PROBLEM)

Abstract. The existence of the phenomena of “early” and “late” parenting in itself does not constitute an exclusive novelty as a type of reproductive behavior, nor a global, nor a national aspect. It is alarming that currently, these demographic phenomena are explosively developed, grow in parallel and become resistant and dominant trends that increasingly define the status of sociological and demographic situation in the country.

This article addresses the issue of early and late parenthood by shifting the focus from the field of sociology and demography and interprets it in the context of family pedagogy. Outlines the major definitive markers of both types of parenting; they are characterized by social and psychological factors that determines them; analyzed are specific aspects of their effect on the specifics of applied family education strategies.

✉ **Dr. Desislava Stoyanova, Assoc. Prof.**
Dept. of Pedagogy, Psychology and History
Faculty of Natural Sciences and Education
„Angel Kanchev” University of Ruse
E-mail: dstoyanova@uni-ruse.bg